

TURISTICKÝ DISKURS PRIZMATEM NARATIVNÍCH FIGUR

Václav Havel jako ikona boje proti komunismu

Iva-Hedvika Zýková

Fakulta humanitních studií UK Praha

The Discourse of Tourism through Narrative Figures. Václav Havel as an Icon of the Fight against Communism

Abstract: One of the stories through which tourist guides convey recent Czech history to Western tourists is that of Václav Havel. Because the former president is also presented as a symbol of the Velvet Revolution, his story becomes a part of the story of life under communism in former Czechoslovakia. What narrative strategies are used to create Havel's portrait? What topics are emphasized? What literary figures are used, and to what schemes do they refer? In other words: what type of literary character does Havel represent? To highlight Havel as a type of a literary character, the hagiographic method is used, in which the real text message is revealed through the individual stories of saints. More of the same schemes, hidden in the deeper layer of the narrative, can be found in the story of Václav Havel. The analysis of the often-repeated metaphors of tourist discourse outlines the role of metaphor in the text. Last, but not least, the text reflects the role of symbolic places, especially how their connection to the story of Václav Havel helps emphasize certain motifs and thus influences not only the final form of the portrait of Havel, but also that of the nation.

Keywords: *narratology; collective memory; tourism; Communism; Václav Havel; symbol; metaphor.*

Vstupujeme-li do zákulisí vzpomínání, nesmíme se zcela nechat pohltit příběhy, které se odehrávají na scéně, ale musíme zaměřit pozornost i na skryté mechanismy inscenování minulosti (Činátel 2014: 11)

Příběhy, kterými prostředkujeme minulost, nevybíráme náhodně z proudu dění, ale pečlivě sestavujeme. Vybíráme postavy, které v nich vystupují, zdůrazňujeme nebo potlačujeme jejich vlastnosti. Volíme kulisy, do nichž je zasazujeme. Jejich jednání atraktivně pointujeme. Jakkoliv je při této činnosti pozornost obrácena do minulosti, skutečnou motivací je přítomnost. Vybraným způsobem inscenování historie potvrzujeme naši aktuální identitu, resp. jednu z identit. Při této činnosti ale často využíváme již existující, jen více či méně inovativním způsobem zpracované, modely.

V následující studii se zaměřuji na narativní schémata turistického diskursu inscenující vzhled do událostí mezi lety 1948 až 1989 v Československu. Mapují vypravěčské strategie, které návštěvníkům ze Západu zprostředkovávají život za komunismu a z Václava Havla přitom vytvářejí nejen symbol boje proti komunismu, nýbrž také hlavního aktéra událostí, které přivodily pád režimu. „S kolektivní pamětí je to jako s plaváním: kdo chce zůstat na hladině, musí se hýbat“ (Rigney 2008: 94).

Jedním z příběhů, který do Prahy láká turisty ze západní Evropy, je příběh o životě za železnou oponou, ve světě dlouho nedostupném, a jelikož tušeně velmi odlišném od vlastní žité zkušenosti, též atraktivně exotickém. Protože základní informační vybavenost na straně návštěvníků nebývá velká a omezují se na pár událostí a postav fungujících bez bližších charakteristik a kontextu, je při utváření plastičtější podoby prezentovaných témat manévrovací prostor pro průvodce/vypravěče relativně velký. Jistou tvůrčí sílu ale nelze upřít ani turistům/recipientům. To jejich zájem musí vyprávěné příběhy podnítit a jejich očekávání, alespoň částečně, naplnit: „Turista nepředstavuje svá díla v imaginárním divadle, ... on chce, aby herci hráli doopravdy, vybírajíce scénáře podle jeho přestav. Herci mají znát jeho požadavky a tyto požadavky mají být hybnou silou jejich jednání. Turista je umělec, turistika je tvorba“ (Bauman 2002: 50).

Průvodce – knižní,¹ elektronický i fyzický – získává tedy na počátku několik základních postav a pár událostí, na kterých příběh o období tak zvaného komunismu může ideálně² vystavět. Jakkoliv se vyprávění prezentuje jako „příběh,

---

¹ Lonely Planet, Le Routard, Michelin Voyage, Rough Guides aj.

² Ideálně ve smyslu vysoké míry pravděpodobnosti, že bude recipientům dobře srozumitelný.

kteřý se opravdu stal“, tedy vyprávění historické, nikoliv fikční, jde o Barthesův „efekt reálného“ (Barthes 2007; Češka 2013) – o jednu z možných konstrukcí realit, o jeden z možných příběhů o životě za železnou oponou. Je jen jedním z elementů vytažených z nepřetržitého a neohrazeného dění a spolu s dalšími tvoří příběh následně kompozičně transformovaný ve vyprávění (Schmid 2004: 19–21). Jaké elementy tedy volí průvodce při líčení příběhu o Václavu Havlovi a z jakých schémata mohou tyto narace vyrůstat?

Výchozím materiálem předkládané studie jsou texty³ publikované na internetových informačních portálech o Praze⁴ a webových stránkách agentur nabízejících komentované prohlídky zaměřené na dané období.⁵ Podklady jsem sbírala v období od září 2019 do června 2020. Ve sledovaných materiálech obraz komunismu v někdejší Československu tvoří popisy několika událostí, které mají každá svého jasně definovaného hrdinu. V předkládaném textu jsem se rozhodla primárně zaměřit na postavu Václava Havla a pokusit se rozkrýt, jaký typ hrdiny Havel v těchto narativech představuje. Kvůli vazbě k sledovanému hrdinovi zmiňuji také další postavy, které v průvodcích vytvářejí jeho narativní kontext: Alexandera Dubčeka a Jana Palacha. Ve způsobu, jakým je Havel v textech prezentován, nacházím paralely s hagiografickými postupy, a proto nabízím právě hagiografii jako jeden z možných klíčů k určení Havla jako typu literární postavy. Jelikož zejména v turistickém diskursu platí,⁶ že paměť je vázána místně, věnuji bedlivou pozornost místu, k němuž ikonografie Václava Havla nedílně patří. Tímto místem je Václavské náměstí,⁷ které je jedním ze stěžejních bodů průvodcovských tras.⁸

³ Jelikož jsem vycházela z webových stránek v několika jazycích, pro lepší přehlednost jsem se rozhodla v případě citací do textu uvádět české překlady, zároveň odkazují na originální verze.

⁴ Czech Tourism; A tout Prague; Avantgarde Prague; Michelin voyage; Le Routad aj.

⁵ <https://www.prague-communism-tour.com>; <https://www.getyourguide.com/prague-110/prague-world-war-ii-communism-tour-t67817/>; Communist walking tour in Prague; <https://www.neweuropetours.eu/sandemans-tours/prague/red-prague-walking-tour-behind-the-iron-curtain/>; <http://extravaganzaafreetour.com/communism-bunker-tour/>

⁶ Průvodce, knižní i elektronický, je strukturován nejčastěji podle čtvrtí a následně podle jednotlivých míst, kterými čtenář prochází a jejichž prostřednictvím se seznamuje s významnými postavami či událostmi, jež se k místu váží. Jsou-li nějaké události a postavy vypíchnuty a je jim věnována pozornost samostatně, jde o doplňkovou funkci průvodce.

⁷ Dalším z častých pomyslných odrazových můstků k vyprávění o Václavu Havlovi je například Národní třída.

⁸ Mezi další patří např. památník na Národní třídě nebo Národní divadlo, případně Kavárna Slavia.

Metodologie

Studie je narativní analýzou turistického diskursu, tedy charakteristického způsobu promluvy (mluvené i psané), užívané v turistickém ruchu jak profesionály / pracovníky v oblasti turismu, tak i laiky/uživatelé. Předně sleduji postupy, jakými jsou v kontextu této profesní/zájmové oblasti popisovány určité události a postavy (sametová revoluce, Václav Havel), a to nejen co do obsahu, ale i formy. Všímám si, k jakým literárním prostředkům a figurám narace sahají, a snažím se postihnout, co tyto volby způsobují. K interpretaci využívám hagiografických postupů, vodítkem je mi studie Petra Piňhy *Čechy a jejich svatí* (1992). Zaměřuji se zejména na Piňhovu analýzu postavy svatého Václava a snažím se ukázat, že motivy svatováclavské legendy můžeme nacházet i v naracích vztahujících se k Václavu Havlovi. V tomto kontextu pracuji také se studií Ladislava Holého *Malý český člověk a skvělý český národ* (2001). Pro analýzu vybraných metafor, které se v turistickém diskursu opakují, nacházím oporu zejména v práci Vladimíra Macury *Český sen* (1998) a s její pomocí se snažím naznačit, co může k užívání těchto prostředků podněcovat. Poukazuji také na úlohu, kterou v tvorbě příběhů hrají symbolická místa (Holý 2001), a na to, jak napojení vyprávění na *lieux de memoire* (Nora 1996) napomáhá k zvýznamnění určitých motivů a ovlivňuje způsob, jakým sdělovaný obsah přijímáme. Naopak stranou mého zájmu zůstává ambice zabývat se hlouběji motivacemi, které k uplatňovaným postupům vedou.

Zázračný Václav Havel

Na balkóně paláce Melantrich se objeví malý nenápadný muž s plachým úsměvem a dav začne skandovat: Havel na Hrad!⁹

Ještě než zaměřím pozornost na obraz Václava Havla tak, jak vyvstává z popisů turistických průvodců, pokládám za užitečné načrtnout zkratku, jakou turistický diskurs často přibližuje období od roku 1948 do roku 1989. V inscenovaném vzpomínání na život v tehdejší Československu jde veskrze o obraz negativní; opakovaně se setkáváme s metaforickým označením „období temna“. Explicitně

---

⁹ Dostupné z https://www.czechtourism.com/tourists/stories/praha_architektura/?chapter=2 [cit. 2020-03-02].

jej nacházíme například na úvodní webové stránce *Prague Communism and Nuclear Bunker Tour*. Čtenářům zde v první větě oznamují, že: „Tato země má ve své minulosti temné období,“ což následně konkretizují slovy: „Komunismus byl plný paranoie, špiclování a násilí“.¹⁰ Stejný termín užívá pro ilustraci dané doby i text přibližující Muzeum komunismu: „Nacházíme tam nejzajímavější objekty, plakáty i svědectví, která osvětlují toto temné období tehdejšího Československa a každodenní život za komunismu.“¹¹ Jiný portál zaměřený na komentované prohlídky Prahou jde ještě dál, když mluví dokonce o „nejtemnějším období“:

Tento vojenský zásah zemí Varšavské dohody měl zastavit tzv. pražské jaro, ve které vyústily radikální politické reformy lídra Československé komunistické strany Alexandra Dubčeka. Zároveň jím započalo jedno z nejtemnějších období v novodobé historii země.¹²

Václav Havel je pak v průvodcích téměř beze zbytku líčen jako hrdina, který se staví této temnotě na odpor. Nejprve jako jeden z čelných představitelů disentu a následně i jako vůdčí postava – později dokonce symbol – sametové revoluce, tedy vítězného vyústění tohoto boje:

Tak začal jeden z nejdůležitějších příběhů moderní české historie. Příběh sametové revoluce a velkých změn, k nimž došlo v Československu v době na počátku 90. let 20. století. Na Václavském náměstí, kterému dominuje jezdecká socha sv. Václava – patrona českých zemí –, se ale začala psát i další kapitola v životním příběhu spisovatele, disidenta a celoživotního bojovníka za lidská práva Václava Havla.¹³

Václav Havel se stal symbolem českých chartistů a disentu.¹⁴

---

¹⁰ Dostupné z <https://www.prague-communism-tour.com> [cit. 2020-02-07].

¹¹ Dostupné z <http://prague-secrete.fr/le-musee-du-communisme-de-prague-un-musee-a-voir/> [cit. 2020-02-03].

¹² Dostupné z <http://extravaganzafreetour.com/the-prague-spring-and-the-soviet-invasion-of-1968/> [cit. 2020-02-03].

¹³ Dostupné z https://www.czechtourism.com/tourists/stories/praha_architektura/?chapter=2 [cit. 2020-03-02].

¹⁴ Dostupné z <https://www.prague.eu/en/articles/vaclav-havels-prague-1-12858> [cit. 2020-03-02].

Některé průvodce Havla posouvají do pozice symbolu boje proti útlaku obecně:

Václav Havel byl zároveň dramaturgem, za doby komunismu disidentem, ústřední postavou sametové revoluce v roce 1989, prezidentem bývalého Československa a následně České republiky a obecně symbolem odporu proti útlaku.¹⁵

Havel se stal symbolem boje za svobodu a demokracii, byl opakovaně nominován na Nobelovu cenu míru.¹⁶

Vedle spojení s disidentem vyvstává z uvedených citací i důraz na Havlův intelektuální rozměr: byl dramaturgem a spisovatelem. Podle Ladislava Holého je vzdělanost jedním z nejčastějších českých autostereotypů (Holý 2001: 78). Předkládaná vyprávění také často pracují s kontrastem Havlova života za doby komunismu a doby po změně režimu:

Je to Václav Havel, československý a český prezident, kdo se zapsal do paměti lidí napříč celým světem. Dramatik, spisovatel a divadelní technik byl ještě na jaře roku 1989 politickým vězněm. Avšak události z listopadu 1989 ho zanesly na Pražský hrad, do sídla českých prezidentů, kde zůstal až do roku 2003.¹⁷

Události nabraly opravdu rychlé tempo a cesta Václava Havla z vězení přes Václavské náměstí až na Pražský hrad připomínala malý zázrak.¹⁸

Příběh je tedy vystavěn tak, že sledujeme cestu jednoznačně vítězného hrdiny, a jak se na atraktivního hrdinu sluší, jde o cestu značně trnitou, vykoupenou persekucemi, a dokonce vězením. Z něho však nakonec pohádkově doputovává až na samotný „trůn“. Je to tedy mimo jiné skutečnost, že jedna osoba se za svůj život může ocitnout v natolik odlišných situacích, jako je uvěznění a role hlavy státu, která vytváří v turistickém diskursu kolem Havlova příběhu pohádkově

---

¹⁵ Dostupné z <https://www.prague.eu/fr/objet/lieux/2121/bibliotheque-vaclav-havel-knihovna-vaclava-havla> [cit. 2020-03-02].

¹⁶ Dostupné z <http://www.digital-guide.cz/en/realie/famous-personalities/vaclav-havel-1/> [cit. 2020-03-02].

¹⁷ Dostupné z <https://www.czechtourism.com/fr/n/vaclav-havel-footsteps/> [cit. 2020-03-02].

¹⁸ Dostupné z https://www.czechtourism.com/tourists/stories/praha_architektura/?chapter=2 [cit. 2020-03-02].

zázračnou auru. Kromě explicitních zmínek to pozorujeme i na užitych řečnických obratech, stejně jako na slovníku plném expresivních protikladů:

A nepředstavitelné se stalo skutečností. Václav Havel, léta vláčen bahnem a ponižován, sotva vytáhne paty z vězení, je 29. prosince 1989 zvolen prezidentem federální republiky. Jaká odplata dějinám!¹⁹

Stejně jako v pohádce, anebo v legendách, se tedy i v průvodci podávaném příběhu o Václavu Havlovi může nepředstavitelné změnit v realitu, takže i nejvyššího postu v zemi může dosáhnout někdo, kdo byl ještě před malou chvílí prost osobní svobody („sotva vytáhne paty z vězení“) a bezmocně „vláčen bahnem a dehonestován“. Kromě zázračného průniku z nejnižších společenských pater²⁰ až na místo nejvyšší, pomyslný trůn, se pohádkový rozměr objevuje také v podobě spravedlivé odměny, která se hrdinovi dostane, a to nejenom v rovině osobní. Zisk prezidentského křesla je zde prezentován jako „historické zadostiučinění“ – „Jaká odplata dějinám!“²¹

Obraz Havlova vítězného tažení historií můžeme letmo srovnat s obrazem, jaký má v turistickém diskursu jiná, rovněž oblíbená postava tohoto období, a sice Alexander Dubček. Stejně jako je Havel prezentován coby symbol sametové revoluce, je Dubček v těchto narácích symbolem pražského jara a následné invaze. V případě prvním je hrdinou vítězným, v případě druhým je ztělesněním porážky:

Tento vojenský vpád provedly národy Varšavské smlouvy, aby zastavily tzv. pražské jaro, kterým se prosadila radikální reformní politika vůdce Komunistické strany Československa Alexandera Dubčeka.²²

5. ledna 1968 se Alexander Dubček stal předsedou Ústředního výboru Komunistické strany Československa a po rezignaci Novotného nastolil řadu reforem ...

¹⁹ Dostupné z https://www.routard.com/guide/prague/1821/histoire_et_dates_cles.htm [cit. 2020-03-02].

²⁰ Nejnižší společenská patra zde vztahují pouze k obrazu, který průvodce vytvářejí zdůrazňováním Havlova pobytu ve vězení, přičemž tento obraz nekoresponduje s Havlovým původem a zázemím, který ostatně ve sledovaných pramenech bývá zmiňován minimálně.

²¹ Dostupné z https://www.routard.com/guide/prague/1821/histoire_et_dates_cles.htm [cit. 2020-03-02].

²² Dostupné z <http://extravaganzafreetour.com/the-prague-spring-and-the-soviet-invasion-of-1968/> [cit. 2020-02-02].

V dubnu Dubček oznámil svůj politický program „socialismus s lidskou tváří“. ... Nakonec, částečně kvůli Dubčekově diplomatické neschopnosti, vtrhla v noci z 20. na 21. srpna 1968 vojska Varšavské smlouvy do Československa ... Po tomto nadějném období tedy začalo období brutálního obnovení pořádku, tzv. „normalizace“. Dubček byl z komunistické strany vyloučen a vrátil se na Slovensko, kde nastoupil k lesní správě.²³

Citace dále pokračuje již známou metaforou o době temna: „Začalo jedno z nejtemnějších období v historii této země“.²⁴ Poraženým hrdinou Dubček v turistických průvodcích zůstává. A to přesto, že v některých případech se můžeme dočíst o jeho návratu z ústraní do politického života po roce 1989. Tato informace však působí spíše dojmem jakéhosi epilogu; Dubček se navíc z hlavní postavy svého příběhu stává de facto vedlejší, doprovodnou postavou v příběhu Václava Havla. Jejich propojení, začlenění Dubčeka do Havlova příběhu, můžeme překládat jako jeden ze způsobů legitimizace vyvolené verze Havlova obrazu:

Všechno jde velmi rychle: vytvoření Občanského fóra kolem Václava Havla, rezignace Ústředního výboru Komunistické strany, poté návrat Dubčeka, skutečného národního hrdiny, do Prahy ... Alexander Dubček se stává předsedou Národního shromáždění. Jaká ironie osudu a historické zadostiučinění pro oba.²⁵

Přesto Dubčekův návrat nepředstavuje v turistickém diskursu finální, a tedy alespoň částečně vítěznou (částečně proto, že nejprestižnější postavení místo něj získává Havel), tečku jeho příběhu. Ta je opět chmurná: „Dubček však nebude mít čas si ji (*odplatu*) vychutnat: umírá o dva roky později na následky dopravní nehody.“²⁶

Podobnou (legitimizační) funkci má v Havlově příběhu i další turistickým diskursem vyvolený hrdina, Jan Palach. Z pohledu chronologie Havlova příběhu se motiv Palacha objevuje ještě o něco dříve²⁷ než ten Dubčekův:

---

²³ Dostupné z <http://www.digital-guide.cz/fr/realie/evenements-essentiels/le-printemps-de-prague-de-1968/> [cit. 2020-02-16].

²⁴ Ibid.

²⁵ Dostupné z https://www.routard.com/guide/prague/1821/histoire_et_dates_cles.htm [cit. 2020-02-02].

²⁶ Ibid.

²⁷ Nemám zde teď na mysli historickou chronologii, ale chronologii vedlejších postav tak, jak se

V lednu 1989 se dvacáté výročí smrti Jana Palacha stane impulsem k vlně masových demonstrací proti komunistickému režimu, označované jako Palachův týden. 16. února 1989 je dramatik Václav Havel, jeden z vůdců hnutí Charty 77, zadržen komunistickou policií v momentě, kdy chce položením kytice uctít památku Jana Palacha. Následně je 20. února za toto gesto odsouzen k devíti měsícům vězení. 22. února jsou odsouzeni další odpůrci režimu. O několik měsíců později se diktatura v důsledku tzv. sametové revoluce hroutí.²⁸

Nebo jinými slovy z jiného zdroje:

Dvacet let poté, v únoru 1989, po tzv. Palachově týdnu, po lednu plném demonstrací, chtěl Václav Havel, jeden z lídrů disidentského hnutí Charty 77, uctít památku Jana Palacha. Byl ale zadržen policií a odsouzen k devíti měsícům vězení. O několik měsíců později, v listopadu 1989, odstartuje pád režimu sametová revoluce. V čele hnutí Občanského fóra je Václav Havel, který se v prosinci 1989 stává i prezidentem Československé socialistické republiky.²⁹

Snaha uctít Palachovu oběť je tak prezentována jako akcelerátor událostí a zároveň slouží k zvýraznění obrysů příběhu o dobru a zlu, které se v tento moment, jak se záhy ukáže, vzrývá prostřednictvím Havlova uvěznění k poslednímu dílčímu vítězství předtím, než přijde definitivní triumf dobra, ona „odplata dějinám“.

Informace o Havlových opakovaných pobytech ve vězení implikují další z charakteristických rysů tvořících jeho portrét: názorovou nezlomnost. Tento většinou implicitní výklad Havlovy osobnosti nacházíme vyřčený i konkrétněji:

Československý lid Václava Havla uznával ne proto, že byl pozitivním hrdinou ve smyslu sebevědomého a dominantního muže, ale cenili si ho i pro jeho křehkost až zranitelnost, viděli ho jako muže ponořeného v duchovnu, zásadně poháněného

---

objevují v příběhu Václava Havla, který nacházíme v turistických průvodcích: tedy nejprve se na počátku roku 1989 prostřednictvím tzv. Palachova týdne objevuje Jan Palach a až o několik měsíců později, na sklonku roku, v rámci změn, ve které vyústí sametová revoluce, se po boku čerstvého prezidenta Havla objevuje ve funkci předsedy Federálního shromáždění odměněný Dubček.

²⁸ Dostupné z https://fr.wikipedia.org/wiki/Jan_Palach [cit. 2020-03-05].

²⁹ Dostupné z <https://prague-secrete.fr/le-memorial-jan-palach-un-monument-emouvant-a-decouvrir-a-prague/> [cit. 2020-03-05]; v originálním textu je mylně uvedeno, že se v roce 1989 Václav Havel stal prezidentem „České a Slovenské federativní republiky“.

nadějí, že politická pravda a morálka v dlouhodobém horizontu nakonec zvítězí. Vážil si ho proto, že nekompromisně a bez ustání bojoval za demokratické svobody a nikdy se nespokojil jen s malými ústupky ze strany režimu.³⁰

Kromě neústupnosti a vysokého intelektuálního kreditu („muž ponořený v duchovnu“) zde vidíme i další povahové rysy: křehkost a zranitelnost. Tyto pro kladně hodnocenou hlavu státu atypické atributy bývají častěji nahrazeny adjektivy plachý nebo skromný a můžeme je číst jako indicie lidskosti – „malý nenápadný muž s plachým úsměvem“,³¹ „plachý, skromný muž, který strávil téměř pět let za mřížemi“.³² Zaznamenáváme tedy určitý (zdánlivý) povahový protiklad, který dodává osobnosti punc zajímavosti, výjimečnosti: Havel je popisován jako člověk křehký až zranitelný, ovšem zároveň silný co do schopnosti neochvějně stát za svým názorem. Podle průvodců zejména kombinace těchto vlastností zakládá obdiv a úctu, kterou lid k Havlovi choval a jež se v podobě spontánního nadšení projevila například v momentě, kdy se Havel chystal promluvit na Václavském náměstí:

Na balkóně paláce Melantrich se objeví malý nenápadný muž s plachým úsměvem a dav začne skandovat: Havel na Hrad!³³

Efekt kontrastu při deskripci Havla objevujeme ještě v jiné podobě:

Plachý, skromný muž, který strávil téměř pět let za mřížemi, se stal symbolem československé svobody a v lednu 1990 byl dokonce pozván, aby se zúčastnil zasedání Kongresu Spojených států amerických.³⁴

Zde vidíme Havla jako plachého (malého) Čecha, který si získal respekt a uznání i ve (velkém) světě za hranicemi své země. Protiklad plachý muž versus velký

---

³⁰ Dostupné z https://www.routard.com/guide/prague/1821/histoire_et_dates_cles.htm [cit. 2020-03-05].

³¹ Dostupné z https://www.czechtourism.com/tourists/stories/praha_architektura/?chapter=2 [cit. 2020-03-02].

³² Dostupné z https://www.czechtourism.com/tourists/stories/praha_architektura/?chapter=2 [cit. 2020-03-02].

³³ Dostupné z https://www.czechtourism.com/tourists/stories/praha_architektura/?chapter=2 [cit. 2020-03-02].

³⁴ Dostupné z <https://www.private-prague-guide.com/vaclav-havel-velvet-revolution-prague/> [cit. 2020-03-02].

svět bývá v turistickém diskursu ilustrován i prostřednictvím fotografií, které zachycují Havla v přátelské interakci se známými západními osobnostmi nejen z oblasti politiky, ale například i kultury. Společně pak tvoří výraznou složku Havlovy ikonografie. Mezi nejexponovanější snímky patří ty s někdejší americkým prezidentem Billem Clintonem z civilního prostředí pražského jazz klubu Reduta nebo z hospody U Zlatého tygra, s Madeleine Albrightovou a dále pak například fotografie s členy kapely The Rolling Stones nebo dalajlamou:

Je to Václav Havel, československý a český prezident, kdo se zapsal do paměti lidí napříč celým světem.³⁵

Havlův hvězdný status přitahuje do té doby nevídaným způsobem do Prahy největší světové politiky a osobnosti. Tibetský dalajlama nebo rockeři z kapely The Rolling Stones se do Prahy vrací opakovaně. A americký prezident Bill Clinton si dokonce během své návštěvy zahraje v renomovaném jazz klubu Reduta na saxofon.³⁶

Havel prezentovaný jako hvězda, v jejíž blízkosti si přeje být i řada zahraničních osobností, pozdvihuje, alespoň na chvíli, na světovou úroveň i svůj národ. Aby Havlova výjimečnost v mezinárodním kontextu nepůsobila jako čistě domácí snění, zmiňovanou Madeleine Albrightovou nechávají průvodce promlouvat o své hrdosti na český původ právě díky Václavu Havlovi:

Bývalá ministryně zahraničí Spojených států amerických Madeleine Albrightová o Václavu Havlovi řekla: „Prezident Havel probudil v Česích velkou hrdost, alespoň ve mně určitě probudil hrdost na to, že jsem se narodila jako Češka, a myslím si, že na mezinárodní scéně bude velmi, velmi chybět ... Pro mnoho lidí jsou slova Havel a Czech synonymem. V období po studené válce Havel opravdu umístil Prahu a Českou republiku na světovou mapu.“³⁷

Zmínky o civilních místech (hospoda, jazz club), která osobnosti spolu s Havlem navštívily, a civilních činnostech (hra na saxofon, popíjení piva), kterým se tam věnovaly, budí dojem, že stejně jako zahraniční osobnosti pozdvihují Havla,

³⁵ Dostupné z <https://www.czechtourism.com/fr/n/vaclav-havel-footsteps/> [cit. 2020-03-02].

³⁶ Dostupné z https://www.czechtourism.com/tourists/stories/praha_architektura/?chapter=2 [cit. 2020-06-02].

³⁷ Dostupné z <http://www.digital-guide.cz/en/realie/famous-personalities/vaclav-havel-1/> [cit. 2020-06-02].

potažmo Čechy, na světovou úroveň, obohacuje pro změnu Havel zase je o onen (pozapomenutý) lidský rozměr – Clinton díky Havlovi po letech hraje na saxofon, Albrightová se rozvzpomíná na své kořeny.

Hrdinný typ: světec, tedy světlo

Na základě výše uvedených citací se pokusím určit, jaký typ hrdiny turistické průvodce z Havla vytváří, jakou tematiku jeho příběh evokuje. Jeden z výrazných rysů, který z narácí vyvstává, je Havlova ochota obětovat se vyšším zájmem, svým ideálům. Vysoká morálka projevovaná ochotou trpět za své přesvědčení, eventuálně za něj dokonce položit život, je osudem mučedníků (Holý 1996: 122). Dále je Havel prezentován jako jedinec, který ukazuje národu směr, kudy se má ubírat (zpět ke svobodě a demokracii). Má tudíž určitou apelativní funkci. Schopnost být vůdcem a vzorem líčí ve studii *Čechy a jejich svatí* Petr Píthá (1992) jako klíčovou vlastnost světců, snad ještě důležitější než zmiňované martyrství:

...mučedníci podle své náтуры buď řvali, nebo tiše sténali bolestí. Jejich velikost není v překonání útrap, ale v zachování víry ve smysluplnost života a především v překonání pomsty. Jsou velcí proto, že neřvali pomstu a nesmáli se nad pomyšlením, že až se změní situace, jejich přátelé rozlámou a rozsápu jejich katy ještě důmyslněji. Pravé lidství, které je jim upíráno, když se z nich činí příklad, a dokonce idea, je nahrazováno pouťovým kýčem. Na druhé straně o mnohých světcích víme, že to byli lidé, kteří mohutně ovlivnili chod dějin politických, kulturních i myšlenkových. Světec je jistě člověk své doby a je třeba ho vidět očima historiků. Je to však zároveň člověk, kterého bůh pozvedl jako znamení, a je proto třeba ho vidět očima legendistů. Světec je totiž zázrak ... Zázrak je zazářením smyslu a plné skutečnosti. Světci jsou nositeli smyslu v chaotickém spádu dějin. Proto o nich mluvíme jako o světlech (Píthá 1992: 15).

Zde se nabízí připomenout již výše uvedená slova z průvodce: „Cesta Václava Havla z vězení přes Václavské náměstí až na Pražský hrad připomínala malý zázrak.“³⁸

---

³⁸ Dostupné z https://www.czechtourism.com/tourists/stories/praha_architektura/?chapter=2 [cit. 2020-03-02].

Jakkoliv faktografický, historický popis světce těžko odpovídá jeho profilu vytvářeného legendami, podle Píthý to automaticky neznamená, že si tyto obrazy odporují – legendy nejsou opakem historické pravdy, jsou jen jiným pohledem na postavu světce. Úspěšnost legend, tedy „toho, co má být čteno“ (Píthá 1992), spočívá také v používání určitých obrazů a symbolů v dané době jednoduše čitelných. Právě jejich prostřednictvím se dostáváme k vlastnímu smyslu sdělení schovaného za vyprávěným příběhem legendy. Píthá upozorňuje, že je třeba nezastavit se u toho, co autor legendy říká, ale pokračovat až k tomu, co sdělovaným myslí. Jde tedy v principu o stejný přístup jako (mimo jiné) při rozkrývání vyprávění předkládaných turistům.

Od obecných charakteristik světců zkusme zaměřit pozornost ke konkrétní postavě: svatému Václavovi, patronu prostoru, ve kterém průvodci nechávají Havla vystupovat:

Tak začal jeden z nejdůležitějších příběhů moderní české historie. Příběh sametové revoluce a velkých změn, k nimž došlo v Československu v době na počátku 90. let 20. století. Na Václavském náměstí, kterému dominuje jezdecká socha sv. Václav – patrona českých zemí –, se ale začala psát i další kapitola v životním příběhu spisovatele, disidenta a celoživotního bojovníka za lidská práva Václava Havla.³⁹

Jednou z tradičně vyzdvihovaných vlastností svatého Václava je schopnost diplomacie. Podle Píthý už svatý Václav řeší politické dilema samostatnosti rodícího se českého státu a jeho přežití, stejně jako dilema vztahující se na strategii vládnutí: zda volit mírnost, nebo „pevnou ruku“. Tento sklon řešit konflikty diplomaticky, nikoliv bojem, bývá ve Václavově případě někdy interpretován jako projev jisté ústupnosti. Píthá však uvádí několik příkladů, které svědčí o tom, že skutečná Václavova povaha byla opačná. Uváděný rys je podle něj důsledkem Václavova uvědomělého a strategického přimknutí se k církvi a křesťanství, jeho orientace na duchovní sílu a její tehdejší živá centra. Jde tedy nikoliv o z nouze ctnost, ale ctnost ryzí, vědomou volbu a strategický tah. Základem Václavovy politiky, ve které se podle Píthý ve skutečnosti střídají momenty energického vystupování a uváženého kompromisu, je moudrost, již už František Palacký artikuloval těmito slovy: „Kdykoli jsme vítězili, dělo se to spíše silou duchovní, nežli mocí a silou násilí“ (Píthá 1992: 16). I Ladislav Holý popisuje tradiční

³⁹ Dostupné z https://www.czechtourism.com/tourists/stories/praha_architektura/?chapter=2 [cit. 2020-03-02].

Fotografie Václava Havla na budově Národního muzea na Václavském náměstí, v popředí socha sv. Václava. Autor: David Sedlecký.

Rok 1989 je označen za rok zázraků.

Zdroj: Print screen francouzské mutace webové stránky Czech Tourism.

V. Havel na třetím hradním nádvoří.

Zdroj: Print screen webové stránky Prague Extravaganza.

CzechRepublic Français ▼

Destinations Activités Calendrier Infos voyageurs Histoires

Accueil > Histoires > Praha_architektura

L'année des miracles

PRAGUE E X TRAVAGANZA

FREE TOURS

SCHEDULED TOURS

PRIVATE TOURS

1989 Velvet Revolution: a peaceful protest which can inspire!

November 17, 2019 | Klara Hajkova | Comment | All Posts, History & Present, News & Events, Uncategorized

Exactly 30 years ago, a student protest against communist rule was put down in Narodni street in Prague and this rebellion became known as the Velvet Revolution. Why velvet? Because Czechs like metaphors and velvet fabric is soft and smooth, which translates to peaceful and non-violent. The organisers of the revolution agreed that they would

Read More →

spojení svatého Václava s nenásilným jednáním a vlastnostmi jako vzdělanost a kulturnost. Upozorňuje ale také na to, že svatý Václav je v lidovém vidění zakladatelem českého státu (svatováclavská koruna je dodnes chápána jako jeden z nejdůležitějších dokladů starobylosti státu) (Holý 1996: 41), a proto byl v minulosti opakovaně využíván jako symbol politického boje za národní/státní suverenitu. Dobře patrné to bylo v době národního obrození v 19. století, ale se stejnou symbolikou zjevně pracoval i český disent, když památku Jana Palacha uctíval položením květin právě před sochu svatého Václava. Není tedy náhodou, ale je naopak příznačné, že „nová životní kapitola“ našeho hrdiny, kapitola státníka Václava Havla, se začala psát zrovna na místě, jež má pod patronátem svatý Václav. Se státem se také úzce pojí téma demokracie, ke které se Češi podle Holého (Ibid.: 77) tradičně rovněž vztahují. Základ této tradice, tedy jisté kontinuity dané specifickým čtením historie, tvoří Palackého dějiny národu českého v Čechách i v Moravě. Autor v něm mimo jiné říká, že pro počátek české zaznamenané historie byl signifikantní „staroslovanský demokratický duch“ (v opozici k němu figuroval německý feudalismus). Z něj se později vyvinula „filozofie českých dějin“, pro kterou je historie „kontinuálním prosazováním národně svobodomyšlného, rovnostářského a demokratického ducha v neustálém souboji s německou autokracií“ (Ibid.: 77). Tento pohled umožňuje například husitství interpretovat jako národní „úsilí ve jménu lidství jako takového“, na což později navazuje nejenom Masaryk a meziválečná politická reprezentace, ale paradoxně, díky potlačení náboženského rozměru ve prospěch rovnostářského, i komunistický režim. Odkaz na demokratickou tradici formoval také podobu listopadové revoluce v roce 1989. Zachovat víru v naturálně demokratické nastavení národa bylo možné díky nahlížení na všechna minulá selhání demokratické formy vlády jako na katastrofy, které měl na svědomí někdo jiný (nacisté, Sověti). I komunistický režim na konci osmdesátých let se tak mohl transformovat do vlády českému národu vnucené zvnějšku a sametová revoluce měla společnosti navrátit její přirozenou demokratickou podobu (Ibid.: 130).

Kromě vyznávání demokratických hodnot, nenásilného, potažmo diplomatického způsobu řešení konfliktu, jsou dalšími často skloňovanými vlastnostmi při (sebe)určování české identity i kulturnost a vzdělanost. Jak víme, tyto vlastnosti jsou připisovány i našemu hrdinovi: samotné označení revoluce, jíž je Havel symbolem, za sametovou, zcela jasně odkazuje k jejímu nenásilnému charakteru (a k jisté hrdosti na něj). Jako projev Havlových diplomatických schopností lze číst „sametové“ vypořádání se s komunistickým režimem v roce 1989. Ke vzdělanosti a kulturnosti zase odkazuje obraz literáta, filozofa

a dramatika a tato tematika se stala jednou z klíčových během listopadových událostí: datum stěžejní demonstrace připadlo na padesáté výročí uzavření českých vysokých škol; skutečnost, že do stávký mezi prvními vstoupili herci – kulturní osobnosti vnímané jako reprezentanti intelektuálů – měla velký mobilizující vliv na společnost (zároveň byla strategickým tahem disentu, který namísto filozofů, spisovatelů nebo dramatiků angažoval známé herecké tváře) (Holý 1996: 130).

Symbolika a metafory Václavského náměstí

V předchozí kapitole jsme naznačili důležitost kulis, v jakých se dějí, nicméně přelomová, část příběhu Václava Havla odehrává. Podle průvodců je to Václavské náměstí, kde došlo k transformaci z Havla disidenta na Havla státníka, a proto věnujeme nejenom tomuto prostoru, ale tématu symbolických míst obecně, bližší pozornost.

Třebaže vazba mezi místem a pamětí funguje i mimo turistický diskurs, je právně v něm velmi dobře patrná.⁴⁰ Zvolený itinerář načrtává základní obrysy obrazu o minulosti, který mají turisté získat: historii objevují prostřednictvím míst, jimiž procházejí. Místa se stávají zdánlivými spontánními vypravěči, ovšem jen za předpokladu, že jsou (dobou) vyvolena vyprávět, přičemž velký vypravěčský prostor mají místa symbolická. I ta ale musí být předně naplněna významem/y, v dané společnosti stále dostatečně rezonujícími, srozumitelnými a funkčními, tedy významy hodnými zapamatování. V souladu s *lieux de mémoire* Pierra Nory (1996) jsou tedy ve své podstatě sama o sobě prázdná. Jako taková neobsahují žádnou minulost, jsou to torza, reliкty, substitute živé paměti vyprodukované dobou, jež díky zrychlenému tempu už žádnou takovou přirozenou, spontánní paměť nemá. Vůle k udržování/aktualizaci významů místu přisuzovaných a propisujících se i do kolektivní paměti je tedy klíčová: „Vzpomínání je jako pěšinka v lese – musí se prošlapávat, nebo zaroste“.⁴¹ Neméně zajímavé než to, kudy „prošlapávaná pěšina paměti“, itinerář reálné, na papíře či obrazovce představované procházky městem vede, je i to, jaká místa a témata

⁴⁰ Knižní průvodce jsou rozčleněny podle čtvrtí, které pak představují jednotlivá významná (významuplná) místa. Je-li v průvodci obsažena i kapitola zaměřená na vybrané historické osobnosti nebo události, plní co do prostoru, který je tématu věnován, pouze doprovodnou funkci. Obdobně záložky webových stránek cestovních agentur nabízejí předně okruhy/itineráře komentovaných prohlídek a od nich se odvíjí témata, o kterých se v jejich rámci mluví.

⁴¹ Z představení *Barunka Is Leaving*, Divadlo DISK, premiéra 13. 4. 2017.

jen letmo mívá, případně se jim obloukem vyhýbá. Významy (nebo alespoň jejich část), které jsou do míst vloženy, se podvědomě promítají i do postav, jež v jejich kulisách účinkují.

Jedním z nejpobulárnějších míst, prostřednictvím kterých vypravěči/průvodci zpřístupňují čtenáři/turistovi nedávnou minulost, je Václavské náměstí. „Symbolické místo par excellence“⁴² se ve vazbě na období komunismu stává mimo jiné průsečíkem inscenování různých vzpomínek na invazi vojsk Varšavské smlouvy v srpnu roku 1968, která ukončila tak zvané pražské jaro (většina emblematických fotografií, které cirkulovaly tiskem v západní Evropě, byla pořizena na Václavském náměstí a v jeho bezprostředním okolí), na upálení Jana Palacha a konečně i na manifestace proti režimu na konci osmdesátých let korunované proslovem Václava Havla z balkónu paláce Melantrich (21. 11. 1089). Skutečnost, že průvodci zdůrazňují okamžiky Havlova příběhu odehrávající se na Václavském náměstí, má ve vyprávěních svou funkci, stejně jako užívání metafor, které k popisu místa slouží. To jejich prostřednictvím se do jinak převážně informativního jazyka dostává symbolická, a místy až překvapivě lyrická a bájevtorná složka. Stejně jako symbol i metafora disponuje v jistém smyslu „přebytkem významu“, ale právě metaforou můžeme do jazyka přenést implicitní sémantiku symbolu: lépe (nikoliv ale dokonale) vyjádřit to, co je v symbolu zastřené, k čemu se jen odkazuje. Jedním z úskalí metafory je ale její životnost: jakmile si ji osvojí nějaká jazyková komunita, dochází v důsledku průběžného rozšiřování polysémie slov k jejímu proměňování. Stává se postupně nejprve banální a následně mrtvou metaforou. Oproti tomu symboly, které svými kořeny zasahují až do trvalých struktur života, citění a univerza, neumírají nikdy, pouze se transformují (Ricoeur 1997).

Pokusím se letmo přiblížit nejoblíbenější metafory, které v souvislosti s Václavským náměstím v průvodcích zaznívají a jeho prostřednictvím dobarvují postavu Václava Havla, jež je v příbězích do kulis Václavského náměstí zasazována.

O Václavském náměstí hovoří průvodci jako o „srdci zlatého města“⁴³, které je „jádreem moderního pražského života a hrálo ústřední roli v novodobé historii země“⁴⁴. Symbolika středu, „topos“ středu, hraje v českém – a obecněji

---

⁴² Dostupné z <https://voyages.michelin.fr/europe/republique-tcheque/prague/place-venceslas> [cit. 2020-02-16].

⁴³ Dostupné z <https://destinationerasmus.com/prague-coeur-de-leurope-et-mere-des-villes/> [cit. 2020-04-20].

⁴⁴ Dostupné z <https://www.cityzeum.com/place-venceslas> [cit. 2020-04-20].

středoevropském – pojmosloví významnou úlohu (Činátl 2014). Prahu vnímáme jako střed republiky, třebaže geograficky to tak není. Město, tím spíše město hlavní, je městem politiky, stejně jako historie (Marcelli 1997). Je prostorem, kde se koncentrují místa, kterým společnost připisuje zvláštní symbolickou důležitost a využívá je jako nástroj pro udržení, respektive posílení, společné identity: „Íst do centra znamená stretnút spoločenskú pravdu, znamená to participovať na vyššej a úplnejšej „skutočnosti““ (Marcelli 1997). A za střed Prahy, v němž se ve zkratce zrcadlí celá (nedávná) minulost národa, je často pokládán právě „Václavák“. Ladislav Holý ho označuje za jedno ze symbolických center v myslech lidí prodchnutých národními významy (Holý 2004: 39). Jako takové je, jak zdůrazňují i některé průvodce,⁴⁵ vhodnou lokalitou pro demonstrace, jelikož ze své podstaty umocňuje jejich účinek. Skutečnost, že symbolická centra jsou jasně dána a znalost symbolické mapy je součástí určité naturální občanské výbavy, nahrává možnosti spontánního vzniku demonstrací – lidé automaticky (i) bez předchozí organizace vědí, kam mají jít. Prostřednictvím sročení se kolem sochy patrona země, a také velitele blanických rytířů, svatého Václava, zdůrazňují demonstranti význam svého jednání:

Obecně se věří, že až bude nejhůře, svatý Václav se vrátí a zemi zachrání. Právě proto lidé, když proti něčemu protestují nebo něco oslavují, přicházejí vždy právě na Václavské náměstí. Zcela spontánně a přirozeně se řada revolucí odehrála na Václavském náměstí, sametovou revoluci z roku 1989 nebo studentské manifestace proti sovětské okupaci z roku 1968 nevyjímaje.⁴⁶

Genezi spojení blanických rytířů se svatým Václavem rozpracovává Vladimír Macura (1998). Vazbu, kterou dnes pokládáme za přirozenou, lze podle něj spolehlivě doložit až v 19. století, kdy můžeme v intenci s narůstající potřebou nacionálního výkladu legendy pozorovat, jak se z blanických rytířů stávají husitští „boží bojovníci“ a z Václava, do té doby s vojsky spojovaného spíše volnou asociací, jejich velitel. Blaník je prostor, kde vládne odlišný čas a kde se relativizuje protiklad života a smrti – spáčí v hoře jsou z pohledu vnějšího prostoru dávno mrtví, tudíž jsou postavami z jiného času. Hranice mezi těmito dvěma světy však bude zcela smazána právě a jedině v momentě, až bude národu

⁴⁵ Dostupné z <https://www.prague-guide.fr/tour/7/nouvelle-ville> [cit. 2020-03-25].

⁴⁶ Dostupné z <http://extravaganzaafreetour.com/1968-prague-spring-what-happened-afterwards/> [cit. 2020-03-25].

nejhůře: „Bytosti z Blaníka zachrání jednou pro vždy zemi a už nikdy se do hory nevrátí (Macura 1998: 254). Blaník je tedy jakousi „konzervou uchovávanou v živém stavu slavnou českou minulostí“ (Ibid.: 260) a takové pojetí skýtá velký potenciál k ideologické využitelnosti. Podle Mircei Eliadeho (1993) je střed zónou posvátnosti par excellence, zónou absolutní reality, což zároveň znamená zónou, kde se ruší profánní čas a nahrazuje jej čas posvátný – právě v takovém místě se tedy mohou opětovně vyjevovat mytičtí blaničtí rytíři (Macura 1998).

Manifestace, demonstrace, protesty – to je v českém prostoru vrcholná podoba boje. Zároveň právě proto, že Václavské náměstí označujeme za symbolický střed země, je „obraz německých vojenských oddílů nebo sovětských tanků na Václavském náměstí emocionálně podstatně silnější než jejich představa kdekoliv jinde v zemi“ (Holý 2001: 39). Podle Holého je Václavské náměstí vnímáno jako symbolické srdce země, což bylo mj. stvrzeno stavbou Národního muzea i instalací sochy svatého Václava. Právě proto atak na tento prostor představuje tak silný emocionální (a život – národa – ohrožující) zásah.

Václavské náměstí je ale také často prezentováno jako prostor určený dvěma krajními polohami: svobodou (resp. úsilím o svobodu) a područím/závislostí: „Žádné jiné místo v Praze nesymbolizuje lépe touhu českého lidu na svobodu a nezávislost.“⁴⁷ Nebo také: „Náměstí závislosti i nezávislosti Čechů.“⁴⁸ Touha, o které vypovídá první z uváděných vět, naznačuje nedokonaný stav, neukončený proces. Václavské náměstí není symbolem svobody a nezávislosti českého lidu, je symbolem úsilí o ni. Pokud jsme výše říkali, že v centru se zrcadlí celá historie země, eventuálně regionu, mohli bychom tento způsob popisu vztáhnout k některým charakteristikám střední Evropy. Například podle Aleksandra Fiuta mezi ně patří „nepřijatelná perifernost, citelný pohyb hranic a problémy s identitou“ (Janiec-Nytrai – Nytrai 2017: 23). Podle maďarského badatele Csaby Gy. Kisse (Ibid.: 18) „lidé v tomto prostoru disponují málem vztažných bodů k minulosti, což se vepisuje do jejich mentalit. V mnohých svízelných situacích pocítují manko absolutních hodnot, stávající kritéria pravdy jim jsou zpochybněna a nadále se jeví jako zamlžená. Z pohybu v takovém beztvarem, těžko uchopitelném prostředí, vyplývá nevyhnutelně nedůvěra k dějinám.“ O tomto vágním nastavením hranic mluví i Milan Kundera (1983: 11): „Byla by hloupost pokoušet se přesně narýsovat její hranice. Střední Evropa není stát. Je to kultura

⁴⁷ Dostupné z <https://www.vanupied.com/prague/monument-prague/place-venceslas-vaclaske-namesti-prague.html> [cit. 2020-03-25].

⁴⁸ Dostupné z <https://www.vanupied.com/prague/monument-prague/place-venceslas-vaclaske-namesti-prague.html> [cit. 2020-03-25].

nebo osud. Její hranice jsou imaginární a je třeba je znovu vytyčovat v každé nové historické situaci.“

Další metaforou, se kterou se v turistickém diskursu v souvislosti s obdobím komunismu a postavou Havla setkáváme, je metafora spánku a probuzení. Zaznamenali jsme je už v souvislosti s pověstí o blanických rytířích: „Blanická legenda mohla být vnímána jako alegorie spícího národa, jehož elita se probouzí, aby národ zachránila“ (Macura 1998: 261). Ostatně k této funkci etymologicky odkazuje i slovo budič, buditel. V kontextu námi sledovaného období pak předně nacházíme metaforické označení „pražské jaro“, které znamená probrání se, probuzení z chmurného a těžkého zimního spánku padesátých let: „Zdálo se, že dlouhá zima z doby studené komunistické války se chýlí ke konci a teplý vánek pražského jara rozehřívá srdce a duše v zemi.“⁴⁹ Nicméně probuzení netrvalo dlouho: „Pražské jaro skončilo a šedá zima studené války byla opět zpět a trvala další dvě desetiletí.“⁵⁰ Jak vidno, tyto citace překypují lyrickými a expresivními obraty (teplý vánek rozehřívá srdce a duše; šedá zima studené války aj.), které kontrastují s převažujícím informativním charakterem spíše strohého rázu průvodců. Dochází zde také k významovému posunu: ze studené války odkazující k „zmrazené“, tedy latentní formě konfliktu, kdy obě strany otevřeně nebojují, ale zbrojíce vyčkávají, se stává šedá zima studené války evokující smrt. Mrazem ochromená srdce a duše pak na chvíli oživuje, „rozehřívá“, „teplý vánek pražského jara“. Také čin Jana Palacha má mít oživující funkci: „Jan Palach se zapálil na Václavském náměstí, aby probudil československou společnost z apatie, do které se propadla poté, co v srpnu 1968 vpadla do země vojska Varšavské smlouvy.“⁵¹ I politicky zabarvený motiv jara jako vzkříšení nalézá Macura už v 19. století: v Nerudově *Baladě české*, kde figuruje jeho poněkud skeptická verze, ne nepodobná té z roku 1968: probuzení je pouhým krátkodobým vytržením z trvalého českého národního spánku. Jedním z dominantních motivů obrozené kultury je tak motiv spánku a snu jako ochromení národní aktivity, ze které mohou národ vymanit jen buditelé, původně sami sebe označující za „probuzence“, tedy bdící (v protikladu k „ospalcům“, tedy těm, kteří svou českou identitu nijak nemanifestovali) (Macura 1998: 278). Po Dubčekovi

⁴⁹ Dostupné z <http://extravaganzafreetour.com/the-prague-spring-and-the-soviet-invasion-of-1968/> [cit. 2020-04-18].

⁵⁰ Dostupné z <http://extravaganzafreetour.com/the-prague-spring-and-the-soviet-invasion-of-1968/> [cit. 2020-04-18].

⁵¹ Dostupné z <https://www.pragueaccueil.com/Troisieme-conference-Printemps-de-Prague-Jan-Palach-et-d-autres-Torches?lang=fr> [cit. 2020-03-25].

a Palachovi tak můžeme vidět jako dobového buditele i Havla, jehož úlohou je vyburcovat normalizací ukolébané spoluobčany ke změně. Obraz Havla na Václavském náměstí tak významově zdůrazňuje jeho buditelské kontury.

Závěr

Je třeba nezastavit se u toho, co autor legendy říká, ale pokračovat až k tomu, co sdělovaným myslí (Pířha 1998: 16).

V předkládané studii jsem se pokusila obdobně přistoupit k textům věnovaným Václavu Havlovi, se kterými se setkáváme v turistickém diskursu. Snažila jsem se rozkrýt, jaké mechanismy užíváme při inscenování vzpomínání na jednu z výrazných postav nedávné minulosti ve chvílích, kdy je adresátem sdělení západní turista, a zachytit, o čem tyto volby vypovídají. Úspěšnost příběhů předkládaných turistickými průvodci (stejně jako úspěšnost legend) spočívá v užívání dobře srozumitelných obrazů a symbolů. Právě jejich rozklíčování nás může skrze jednotlivá drobná vyprávění dovést k meta-příběhu/ům skrytým v hlubinné vyprávěcí vrstvě, onomu vlastnímu smyslu sdělení. Příběh Václava Havla tak, jak jej líčí průvodci, se na základě analýzy jeví jako součást narativu o komunismu, který je součástí širšího příběhu o českém národě, resp. příběhu o hledání české národní povahy.

Jedním z nástrojů k sestavení kýženého Havlova portrétu vztaženého k období komunismu jsou postavy Palacha a Dubčeka. Jejich role v Havlově příběhu je sice epizodická, nicméně formativní, pomáhá odvíjet vyprávění patřičným směrem. Narativ, který dnes v turistickém diskursu o období let 1948–89 dominuje, je příběhem o vítězném boji s komunismem. Havel, stejně jako Palach a Dubček, jsou představováni jako hrdinové, kteří se snaží národ z této „doby temna“ vyvést. Pouze Havel je ale v tomto kontextu skutečně hrdinou vítězným, a právě proto se mohou druzí dva hrdinové přesunout do jeho příběhu a v něm zaujmout pozici vedlejších postav s legitimizující funkcí.

Pro rozkrýtí charakterové podstaty sledované postavy, k určení její typologie, jsem využila hagiografických postupů. „Světci jsou nositeli smyslu v chaotickém spádu dějin. Proto o nich mluvíme jako o světech,“ tvrdí Petr Pířha (1998: 16). V analýze jsem se pokusila ukázat, že tato charakteristika světce odpovídá i popisu Havla v turistických průvodcích (stejně jako Palacha a Dubčeka, jen každá ze zmiňovaných postav odpovídá tomuto profilu v různých ohledech a do odlišné míry). V jeho postavě nacházíme jak mučednické rysy

(perzekuce, vězení), tak i rysy vzoru hodného následování (názorová pevnost). Kromě obecné paralely způsobů prezentace sledovaného hrdiny v daných naráčích a světců v legendách jsme poukázali na možné propojení v konkrétnější rovině. Důraz na Václava Havla vystupujícího v kulisách symbolického prostoru Václavského náměstí umožňuje jeho setkání se svatým Václavem. Tato vazba napomáhá posunout příběh o Václavu Havlovi, resp. o komunismu (tedy o boji proti komunismu) do nadčasové roviny zakladatelského mýtu (např. manifestace, jejichž tváří se stal Václav Havel a které vyústily v konec komunismu, jsou označovány za: „jeden z nejdůležitějších příběhů novodobé historie“. Situovány jsou do prostoru Václavského náměstí, zasvěceného symbolu české státnosti.). Srovnáváme-li obě postavy, vidíme, že jsou vybaveny obdobnými rysy. Charakterizuje je vzdělanost, kulturnost a nenásilí, tedy vlastnosti připisované českému národu obecně, patřící do pomyslného panteonu národních kvalit.

Pířha také o světcích hovoří metaforicky jako o světlech. V textu jsme odhalili, že metaforický jazyk není cizí ani turistickému diskursu, jakkoliv v něm na první pohled převládají texty informativního charakteru (Václavské náměstí je „srdcem země“, „vánek pražského jara rozehřívá duše a srdce zmrazené studenou komunistickou válkou“ aj.). Prostřednictvím metafor se do jazyka dostává lyrická, bájetvorná složka. Zároveň metafora odkrývá význam symbolu v narativu obsaženého, artikuluje jeho sémantiku. Vybrané metafory současného turistického diskursu (spánek/probuzení; srdce) jsem interpretovala prostřednictvím Macurovy práce *Český sen* (1998) a rozpoznala v jejich základu pokračování buditelského mýtu z 19. století. V něm má kořeny i další z typicky českých kvalit, demokratický duch, jímž je postava Havla vrchovatě obdařena. Havel je popisován jako neúnavný bojovník proti komunismu, bojovník za obnovení české demokratické přirozenosti. Směr, který tedy Havel lidu ukazuje, meta, které je třeba dosáhnout, je návrat do západní Evropy. Tento obraz nutně západním turistům konvenuje (lichotí) a má svůj podíl na úspěchu, s jakým portrét Havla v této podobě přijímají.

V návaznosti na výše uvedené poznatky se domnívám, že na pozadí, nebo lépe v základech příběhu o Václavu Havlovi, vyprávěného turistickým diskursem, je snaha o popis národního charakteru, jde tedy o jednu z variant narativu o českém národě. V tomto kontextu proti sobě tradičně stojí dva postoje odlišně vnímající pozici, jakou český národ v dějinách zaujímá: zda je jejich subjektem, nebo objektem. Zdá se, že samotný příběh o Václavu Havlovi náleží k první variantě: i přes určité motivy, které bychom mohli chápat opačně (tedy jako znak pasivity – např. uvěznění), je Havel v obecné rovině aktivním činitelem,

dokonce v jistém smyslu dějinným hybatelem. Je to on, kdo pokládá květiny k soše sv. Václava k uctění památky Jana Palacha, a tento akt je prezentován jako začátek událostí, které vedly k pádu režimu, sametové revoluci, jíž se stal tváří a vůdčím představitelem. Kvůli němu přijíždí do České republiky zahraniční osobnosti z celého světa a jen pod Havlovým vlivem zde odhalují svou civilní, lidskou tvář. Našel cestu, jak může být malý, plachý a skromný muž (národ) vzorem: kromě skromnosti samé i nezdolností, konkrétně nezdolností v boji za demokracii, tedy kvalitu Františkem Palackým včleněnou mezi nadčasové národní hodnoty.

V turistickém diskursu se ovšem setkáváme i s variantou, kdy je národ pasivním objektem dějin. Nemalý prostor v průvodcích dostávají hrdinné porážky a poražení hrdinové. Například se daleko více mluví o invazi vojsk Varšavské smlouvy než o pražském jaru, což má svůj vliv na skutečnost, že Dubček, coby postava figurující v obou událostech, má ve výsledku podobu poraženého hrdiny. Ale jelikož i tuto pozici lze vykládat jako mučednickou (Holý 2001: 121), neubírá mu to na atraktivitě. Právě na vyzdvihování trpitelských rysů a oblibě v mučednictví zakládá Milan Kundera svou teorii lítosti: „Historie Čechů, ta historie věčných revolt proti silnějším, historie slavných porážek, které uváděly v chod běh světa a zánik vlastního národa, to je historie lítosti.“ Jak jsme v analýze viděli, k tématu revolt, setrvačného úsilí o svobodu, se vztahují i popisy Václavského náměstí („Žádné jiné místo v Praze nesymbolizuje lépe touhu českého lidu na svobodu a nezávislost.“; „Náměstí závislosti i nezávislosti Čechů.“) a vyplývá z nich, že Češi jsou odsouzeni k pouhému usilování o (trvalou) svobodu: je pro ně soustavně pokoušeným cílem, jehož dosažení a udržení závisí na jiných.

„Světec je zázrak“. A jak víme z průvodců, zázrak připomíná i „cesta Václava Havla z vězení přes Václavské náměstí až na Pražský hrad.“ V kontextu převažujícího narativu o hrdinných porážkách tak můžeme obraz Havla jako zázračného vidět i v jiném světle: pohádkově zázračný je pro svou výjimečnou vítěznou podobu.

Iva-Hedvika Zýková vystudovala obecnou antropologii na Fakultě humanitních studií UK, na téže fakultě v současnosti studuje doktorský obor elektronická kultura a sémiotika. V disertační práci se věnuje analýze narativních figur v turismu. Kontakt: ivahedvika@gmail.com

Prameny a literatura

- Barthes, Roland. 2007. „Diskurs historie.“ *Česká literatura* 55, 2007, 6: 815–828.
- Bauman, Zygmunt. 2002. *Úvahy o postmoderní době*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Češka, Jakub. 2013. „Iluzivnost vyprávění.“ *Dějiny – teorie – kritika* 10, 2013, 1: 137–151.
- Činátl, Kamil. 2014. *Naše české minulosti aneb jak vzpomínáme*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- Eliade, Mircea. 1993. *Mýtus o věčném návratu*. Praha: OIKOYMENH.
- Goffman, Erving. 1999. *Všichni hrajeme divadlo*. Praha: Nakladatelství Studia Ypsilon.
- Holý, Ladislav. 2001. *Malý český člověk a skvělý český národ*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Janiec-Nytrai, Agnieszka – Nytrai, Zoltán. 2017. *Vrhat dvojité stín. Středoevropsanství jako osud v románech Milana Kundery*. Esztergom: Nadace svatého Vojtěcha pro výzkum střední a východní Evropy.
- Kundera, Milan. 1983. *Únos západu aneb tragédie střední Evropy*. Dostupné z <http://www.smatana.sk/> [cit. 2020-03-06].
- Macura, Vladimír. 1998. *Český sen*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- Marcelli, Miroslav. 2011. *Filozofii v meste*. Bratislava: Kalligram.
- Nora, Pierre. 1996. „Mezi pamětí a historií: problematika míst.“ Pp. 39–64 in *Antologie francouzských společenských věd: Město. Cahiers du CEFRES n° 10*. Praha: CEFRES.
- Ricoeur, Paul. 1997. *Teória interpretácie: Diskurs a prebytok významu*. Bratislava: Archa.
- Rigney, Ann. 2008. „Divided Pasts. A Premature Memorial and the Dynamics of Collective Remembrance.“ *Memory Studies* 1, 2008, 1: 89–97.
- Schmid, Wolf. 2004. *Narativní transformace*. Praha – Brno: Ústav pro českou literaturu AV ČR.

Citované webové portály:

- <https://www.czechtourism.com/fr>
- <https://www.prague-communism-tour.com>
- <http://prague-secrete.fr/>
- <http://extravaganzaafreetour.com/>
- <https://www.prague.eu/en/>
- <http://www.digital-guide.cz/>
- <https://www.routard.com/>
- <https://fr.wikipedia.org/>
- <https://www.private-prague-guide.com/>
- <https://voyages.michelin.fr/>
- <https://destinationerasmus.com/>
- <https://www.cityzeum.com/>
- <https://www.vanupied.com/>
- <https://www.pragueaccueil.com/>